

**ԻՆՔՆՈՒԹԵԱՆ ԿԵՐՏՍԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾՕՆՆԵՐԸ
ՍՓԻՒՔԻ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԵՒ ԶԱՂԱՔԱԿԱՆ
ԵՆԹԱՀՈՂԻՆ ՎՐԱՅ**

ՓՕԼ ՀԱՅՏՕՍՍԹԵԱՆ

Նախաբան. ինքնութեան հարցումներ

Ինքնութեան խնդիրներու սերտողութեան մէջ նախ պետք է սկսիլ վերլուծողական հարցադրումներով եւ ոչ թէ՛ նախասահմանուած սահմանումներով: Այս առումով, հիմնական կարելի է սեպել հետեւեալ հարցադրումները.-

Ա. Հայը ինչպէ՞ս **կը ներկայացնէ** ինքզինք եւ իր ինքնութիւնը ուրիշներուն: Չոր օրինակ, արդեօ՞ք ինքզինք կը ներկայացնէ իբրեւ՝ հին կամ քրիստոնէայ ժողովուրդ, թե՞ իբրեւ տկար ու բաժանուած ժողովուրդ, թե՞ իբրեւ յարուցեալ ու վերապրող ազգ, կամ՝ հպարտ ու կարողականութիւններու տէր ազգ: Դեռ աւելին՝ հայը այլ միջավայրի մէջ կը ներկայանայ իբրեւ՝ «լիբանանցի՞, հայկական՞ ծագումով», կամ՝ «հայ, լիբանանաբնա՞կ», եւ կամ՝ «քրիստոնէա՞յ հայ»:

Այս ինքնաներկայացման կողքին, անձի ինքնութիւնը ներկայացնելու ոճն ու բնոյթը ինքնութեան խորքի ցոլացումին մէկ անբաժան մասը կը սեպուին, անկասկած:

Բ. Հայը ներքնապէս ինչպէ՞ս **կը զգայ** իր մասին ու իր տեսակին մասին: Այսինքն՝ տկա՞ր, ստորադա՞ս, հպա՞րտ, գերադա՞ս, վստա՞հ, ուժե՞ղ: Այլ խօսքով, հոգեկան ու զգացական հայելիին մէջ ի՞նչ վարժ է տեսնել հայը իր մասին, կամ ի՞նչ վարժ է հայը՝ ընտրել:

Գ. Հայը շրջապատող **ոչ-հայը** ի՞նչ կշիռի վրայ կը դնէ հայը: Այս առումով, յաճախ լսուած արտայայտութիւններէն կրնան ըլլալ՝ «դուք մշակոյթով հարուստ էք, իրարու օժանդակող, հնարամիտ»,

կամ՝ ժխտական իմաստներով՝ «դուք բարձրաձայն խօսող, կամ սխտոր հոտող, կամ վայրենի, կամ այլամերժ, կամ ինքնակեղրոն էք»: Լսուած է նաեւ արտայայտութիւն մը հայերու ուղղուած, թէ՛ «աճեցէք, հայեր, առանց այլակերպելու ձեր ծիները եւ առանց աղաւաղելու ձեր գորութիւնները՝ խառն ամուսնութիւններով»:

Դ. Հայուն ըմբռնումը ի՞նչ է **միասին**, այլին, օտարին մասին: Մէկ բան է՝ եթէ հայը ինքզինք իրմէ աւելի գերազանց ժողովուրդներով շրջապատուած նկատէ ինքզինք, ուրիշ բան է՝ երբ հայը ինքզինք իրմէ աւելի ստորադաս մարդոցմով շրջապատուած սեպէ: Յաճախ մարդ զինք շրջապատողները տեսնելով միայն բաղդատական ակնոց կ'օգտագործէ եւ ըստ այնմ կը կողմնորոշուի, կը դիրքորոշուի:

Ե. Ոչ-հայուն **գնահատումը հայուն՝** ինչպէ՞ս կ'ընկալուի հայուն կողմէ: Այդ ընկալումը **ինքնութեան ինչպիսի՞ գիտակցութիւն** կը յառաջացնէ հայուն մօտ: Արդեօ՞ք բարդոյթ կը յառաջացնէ, կամ առիթ՝ այլ բանի: Որքա՞ն ինքնավստահ կամ ինքնամիտի կը դառնայ հայը գնահատումի իբրեւ արդիւնք կամ հետեւանք:

Այս եւ ասոր նման հարցադրումները առիթ կու տան մեզի քննելու նախ՝ անձնական անհատական ինքնութեան նիւթերը, եւ ետքը՝ անոնց ազդեցութիւնը մեր հաւաքական ինքնութեան վրայ:

Ինքնութեան կերտումը ամբողջական չի կրնար ըլլալ եթէ նկատի առնենք վերոյիշեալ հարցադրումներէն միայն մէկ քանին եւ միամիտ մօտեցումներով եզրակացութեան յանգինք: Ինքնին, ինքնութեան հարցերու ընկալումի ռճը զանազանութիւններ կը ստեղծէ աշխարհատարած, բազմաշերտ ու բազմահարուստ հայկական ինքնութեան մէջ: Կը մնայ գիտնալ թէ ինչպէ՞ս եւ ի՞նչ կշիռ կու տանք մեր հարցադրումներու պատասխաններուն, կամ այդ բոլորին մէկ մասին, հայկական պատկերը քանի՞ մասնիկով կ'ամբողջացնենք ու կը հարստացնենք, եւ հայկականին մէջ կորիզը ու՞ր կը գտնենք կամ կը դնենք:

Ինքնութեան զանազան հիմքերը կամ բաղադրիչները

Ինքնութիւնը կը կազմուի խորունկ ու լայն իմաստ ունեցող ենթակայական եւ առարկայական ազդակներով: Անոնցմէ են.

Հող ու երկիր եւ անոնց բաղադրատարրերը, ասոնց գոյնը, բոյրն ու մակերեսոյթ-ռելիեֆը, երկինքն ու յատակը, սահմանն ու ջուրը, բնութիւնն ու կլիման, քարն ու բոյսը, ծաղիկն ու փուշը:

Լեզու եւ մշակոյթ եւ ասոնց դրսեւորումները: Օրինակ, ժողովուրդի մը բնական ու մշակած երգը, ձայնը, լռութիւնը, գիրը, արձանագրածն ու չարձանագրածը, հնչիւնը, պարը, խաղը, սեղանն ու զարդը:

Կրթութիւն եւ ասով՝ սերունդէ սերունդ փոխանցուած իմաստութիւնն ու հայեացքը, պաշտօնական կրթական ծրագիրն ու մանկավարժական հոգեբանութիւնը:

Կրօնական հաւատքի ճամբով փոխանցուող հոգիի սնունդն ու անոր աղբիւրը, հոգիի ազատութիւնն ու ծէսը, սուրբին գիտակցութիւնը, չարին սահմանումը, աղօթքին արտայայտութիւնն ու ներքին գործօնը, նուիրումի կոչն ու գոհունակութեան գաղտնիքը, կրօնական-հաստատութեանական հիմն ու նոյնիսկ ապահաստատութեանական հաւատքի արտայայտութիւնը:

Արժեչափեր եւ կեանքի փիլիսոփայութիւն եւ ասոնցմով սահմանուող իտեալ մարդու կերպարը, գովելիին նկարագիրը, յաջողութեան յատկանիշները, կենարար ու կառուցող մարդու ընթացապատկերը, վախճանաբանական համոզումներն ու զօրութեան եւ ամենագօրին ներկայութեան գիտակցութիւնը:

Անճնական ու հաւաքական փորձառութիւնն ու երեւակայութիւնը: Ի՞նչն է որ մարդ կը զգայ՝ որպէս ցաւ ու հանգիստ, հոգ ու ցնծութիւն, յաջողութիւն եւ նուաճում, յուսախաբութիւն եւ յուսալքում: Եւ այս բոլորը ինչպէ՞ս կը մեկնաբանէ, կը համադրէ, կը պատմէ, կ'իմաստաւորէ: Այս բոլորը ի՞նչ դրոշմ կը թողուն մարդուն ներաշխարհին վրայ:

Ընդհանրական պատկանելութիւն, անհատական իրայատկութիւն եւ ասոնց ոլորտները՝ կապուածութեան, սահմանուածութեան, պատկանելիութեան եւ ազատութեան զգացումներու արտայայտութեան, տան հանգիստի զգացումի, միասնականութեան մէջ բազմազանութեան հնարաւորութեան, տան հարազատութեան մէջ խիստ օտարութեան տարբերակի, օտարութեան մէջ հարազատութեան տարբերակի: Նոյն ծիրին մէջ, թէ՛ ինչպէ՛ս՝ ընդհանուրին պատկանիլը կը բանայ զարգացումի ճանապարհը եւ ինչպէ՛ս՝ իւրայատկութեան զգացումը կը սատարէ ընդհանուրի բարիքին:

Ընկերութեան, տնտեսութեան ու պետութեան կազմաւորման տեսիլքը: Ո՞րն է արդար ընկերութիւնը. առողջ ու կայուն տնտեսութեան հիմքը ի՞նչ է. պետութեան եւ պետականութեան լաւա-

գոյն ձեւը ո՞րն է. ընկերութեան կազմաւորման, օրէնքի ու արդարութեան սահմանումը ի՞նչ է: Չուտ ազգային միտումներու եւ սփիւռքեան աւելի լայն պրիսմակի տարբերութիւնը ի՞նչ վիճակներ կը ստեղծէ եւ ի՞նչ կամուրջներով կը միանան այդ վիճակները: Հայուն երկիրը ինչի՞ պէտք է նմանի՝ իտալի՞, թէ՞ կարելիի պայքարի: Ներկայ վիճակներէն դժգոհութիւնը չքմեղանքի՞ կ'առաջնորդէ, թէ՞ նոր ստեղծագործութեան: Ընկերային կալուածին մէջ ընտանիքն է կեդրոնականը, անհատ ա՞նձը, աւելի լայն մէկ շրջանա՞կը՝ իբրեւ պատկանելութեան օրկան:

Շրջապատը իր տարբեր շերտերով: Դրացի ու թշնամի՝ անոնց ինքնութիւնն ու նկարագիրը, անոնց հետ փոխյարաբերութեան կամ խզուած կապի օրէնքներն ու սահմանները ի՞նչ են: Կեանքի որակի, զարգացման առիթներու, պատմութեան, աշխարհագրութեան, զարգացման, ապահովութեան, յստակ ու զատորոշ ինքնութեան պահպանման, եւ արդիւնաբերութեան մէկտեղումի հնարաւորութիւնները ի՞նչ են:

Սփիւռքի հաստատութիւններուն դերը՝ ինքնութեան կերտման մէջ

Սփիւռքահայ ինքնութեան կերտումի ու մշակումի միջոցները - առանձինն թէ խմբովի - կը սատարեն հայեցի ապրումներու եւ դաստիարակութեան յառաջխաղացքին: Կերտումի ու մշակումի այս միջոցները կրնան ըլլալ պաշտօնական կամ անպաշտօն: Անոնք, սակայն, կը ցուցաբերեն սփիւռքահայ հաստատութենական յատկանիշներ եւ հնարաւորութիւններ: Այդ միջոցներէն են.-

Ընտանիքը, հոն ուր կը կերտուի հոգին, իսկական արժեչափը, սիրոյ եւ անսակարկ հոգածութեան ճամբով ինքզինք գտնելու եւ իրագործելու առիթը:

Կրթական Կառոյցները, ուր մարդկային համայնապատկերը կը ներկայացուի հետետողական կշռոյթով, մշակուած համակարգով: Այդ կառոյցներուն մէջ երկխօսութեան կը մտնեն հայկականն ու միջազգայինը, հաւաքականն ու անձնականը, անցեալը, ներկան ու ցանկալի ապագան:

Եկեղեցին, ուր հոգիի հզօրութեան, սիրոյ, յոյսի, ներումի, հաւաքական գործակցութեան, ծառայութեան, բարեգործութեան, նուիրումի, սրբութեան եւ յախտենականութեան խորհուրդները

իմաստ եւ արտայայտութիւն կը գտնեն եւ հաղորդութեան ու հաղորդակցութեան աշխարհ մը կը ծաւալեցնեն:

Մշակութային Մարմիններն ու Ծրագիրները, հոն ուր գեղարուեստ, երգ ու պար, ասմունք, գիրք ու պատկեր կը մշակուին: Հոն ուր ի մի կու գան խօսք, շարժում, գեղեցիկի որոնում, ստեղծագործութիւն ու պատմութիւն, ընկերական ու հաւաքական զգացում:

Ընկերային ու Բժշկական Կեդրոններ հայկական հոգատարութեան ինքնաբաւութեան ջանքեր են, ընկերային ապահովութեան զգացում յառաջացնող, հայկական ու համահայկական հոգատարութեան առիթ ստեղծող, հայկական մէկտեղումի միջավայր գոյացնող:

Քաղաքական Կուսակցութիւնները, որոնք պրիսմակ են տեղական թէ ընդհանուր, ինչպէս նաեւ հայաստանեան քաղաքական, ընկերային կամ այլեւայլ նիւթերու եւ որոշակի ուղղուածութեան: Կուսակցութիւնները աշխարհի ուժերու եւ շահերու մրցումները քննող եւ անոնց մէջ գործող հայանպաստ ներկայութիւն հաստատող-յառաջացնող միջոցներ-հաստատութիւններ են:

Մամուլ եւ Հաղորդակցութեան Միջոցներ: Ասոնք կը կապեն հայը հայուն, Հայաստանին, աշխարհին՝ յաճախ հայերէնի օգտագործումով:

Գործատեղիները, որոնք կը պատկանին հայ գործատէրերու եւ կամ ուր մեծ թիւով հայեր կը բանին: Հոն ուր յաւելեալ ներհայկական ամրութիւն կը ստեղծուի նաեւ նիւթական ու ընկերային իմաստներով:

Հայկական Թաղամասերը, ինչպէս՝ Պէյրոսի, Հալէպի, Քեսապի, Այնճարի, Թեհրանի, Հոլիուուտի կամ Պոսթոնի մէջ, ուր հայկական հայրենիքի Մարոյեանական իրականութիւններ կը զարգանան, եւ հայկականութեան մէկ տարբերակը ապրելու առիթները կը շարունակուին:

Մփիւռքահայութեան հետապնդած ընդհանուր նպատակները

Մփիւռքահայ հաստատութիւնները կրնան իրենց առաքելութիւններուն ու գործելակերպին մէջ իրարմէ տարբերիլ, սակայն անոնք ընդհանրապէս կը միանան իրենց հետապնդած հայակերտման նպատակներուն մէջ: Այդ նպատակներէն են.

- ա) Ժողովուրդի ինքնութեան պահպանումը Հայաստանէն մինչեւ աշխարհի ծայրերը
- բ) Նորահաս սերունդներու անհատական հայակերտումը, ուր հայ երիտասարդը ինք որոշէ մնալ ու զգալ հայ՝ հակառակ ալլակերպումի-ալլասերումի հոսանքներուն:
- գ) Նորահաս այդ սերունդներու ապագայի անհատական զարգացումն ու յաջողութիւնը՝ որպէս մարդ արարած: Ասիկա թէ՛ ծնողական փափաք է եւ թէ՛ ազգային ռազմավարութեան երեսակ: Այսինքն, հզօր ազգի տեսլական՝ հզօր՝ անհատ հայերու նուաճումներով:
- դ) Սփիւռքի հաստատութիւններու եւ գաղութներու պահպանումը, առանց որոնց վերոյիշեալ երեք նպատակները կրնան շուտով շոգիանալ:
- ե) Հայութեան պահպանման պատեանի ու ամբոցի հզօրացումը, հայրենիքով, պետութիւնով եւ սփիւռքեան կառոյցներով:

Ընթացք եւ ասպարէզ

Չկայ իտեալ ինքնութիւն կամ կատարելագործուած ինքնագիտակցութիւն: Չկայ սփիւռքեան իրականութիւն որ ինքնաբաւ կարենայ ըլլալ, եւ չկայ հայկական ինքնութիւն որ չկարօտի պատմական հողին եւ Սփիւռքին ամբողջացնող ներգործութեան: Հայը ինչպէս որ Հայրենիքի կարօտ է, նոյնպէս ալ կարօտ է լայնատարած Սփիւռքի: Որպէս այդ երկկողմանի ամբողջականութեան մարմնացում, յաճախ հնարատր կը դառնայ որ հայը շողկապէ իր սփիւռքեան օճախը իր հայկական հայրենիքին հետ եւ իրեն իւրայատուկ հնարամտութեամբ հաշտեցնէ զանոնք իրարու:

Առկայ են նաեւ ձուլումի բնական ուժն ու ընթացքը, խառն ամուսնութիւններու անխուսափելի իրականութիւնը, ոչ-հայկական վարժարաններ յաճախելու ստիպողութիւնը կամ ազատ ընտրութիւնը, եւ ընդհանրապէս՝ ժամանակի գործօնը որպէս հաւանական թշնամի հայապահպանման առաքելութեան:

Միւս կողմէն, կարելի չէ չարձանագրել Սփիւռքի պատմական ներուժի փաստը՝ մարդկային, հոգեկան, նիւթական, հաստատութեանական սփիւռքեան համայնապատկերը. հաստատուած եւ յա-

ջողած, տեղական արմատ նետած ու յարգուած, միաժամանակ՝ հայրենիքին հետ հոգեհարազատութիւն պահպանած անճնաւորութիւններու իրականութիւնը:

Վերջապէս, նկատի պէտք է առնել Հայաստանի Հանրապետութեան գործնական ու խորհրդանշական կշիռը արդի Սփիւռքի կեանքին մէջ՝ դեսպանատուներու, սփիւռքի նախարարութեան, հայաստանեան մշակութային ու գրական ներկայութեան եւ կապերուն, Արցախեան մշտանորոգ նուիրումութեան, համաշխարհային մակարդակի վրայ պետութիւն ըլլալու պարծանքին, երկքաղաքացիութեան հնարաւորութիւններուն, Սփիւռքը համացանցելու զարգացող փորձերուն, եւ այլն:

Մասնայատուկ խնդիրներ

Հայ ինքնութեան վերաբերեալ նիւթերու քննարկումին մէջ կան նաեւ հրատապ հարցեր, որոնք կը կարօտին մասնագիտական սերտողութեան եւ յարմար ու գործնական ծրագրումներու եւ լուծումներու, ինչպէս՝

- Պատմութեան փոխանցում-դաստանդումը, հայկական յիշողութեան հոգին ու բովանդակութիւնը, հայկական հարցի շարունակող հրամայականը, հզօր Հայաստանի տեսլականը, միջհայկական աշխատանքի համադրումն ու քազմակողմանի յարաբերութիւնները, եկեղեցական ու քաղաքական ինքնութիւններ ու պատմականութեան ճանաչումը, եւ հայկական զանազանութեան յարգանքը:
- Հայերէնի հարցը, ընդհանրապէս լեզուի դերն ու կարեւորութիւնը, եւ գիտակցումը թէ լեզուն պատուհանն է մարդուն եւ ժողովուրդի ներաշխարհին, ուստի լեզուական խախտումները դիտել նաեւ իբրեւ հայկական ներաշխարհին ստացած հարուած:
- Հայ ընտանիքը որպէս հոգեկան հարազատութեան եւ ինքնութեան կերտումի բնական օրրան, եւ՝ անոր հայկականութեան պահպանումն ու ապագան:
- Բազմակողմ-քազմաշերտ հայկական ինքնութեան կարելիութիւնը եւ համաշխարհային մտածողութիւնը, եւ այս բոլորին ստեղծած շփոթն ու հնարաւորութիւնները:

- Հայութեանն ու հայկականութեան ներկայացումը իբրև յաջող ապագայի գրաւական, եւ այդպիսի տեսիլքի մը ստեղծած դժուարութիւնները:
- Իւրաքանչիւր սփիւռքեան երկիրի պարագան եւ անոր ընձեռած քաղաքական ու ընկերային ազատութիւններն ու հնարաւորութիւնները, նաեւ ընկերաքաղաքական դժուարութիւնները:

Ապագայի տեսիլքով

Հայը կարօտ է բարի եւ կարելի օրինակներու, ուր շեշտը կ'ըլլայ զարգացումը, անցեալի ժառանգութեան ներկայացուցած հարստութիւնը, հայկական անաչառ իրերօգնութեամբ եւ միակամ նուիրումով:

Այս առումով, նորանոր հնարաւորութիւններէն օգտուելով, ծանօթութիւններու եւ համագործակցութեան օղակներու ստեղծման մէջ շեշտը դնել մարդուն, հայ մարդու արժէքին վրայ: Հաւաքականութիւն նկատելով հանդերձ որպէս հարուստ ենթահող, ապագայ հայ անհատին մարդակերտումը նկատել խիստ հիմնական եւ ապագայի ազգային ապահովութեան գրաւական:

Վստահաբար, կան բաւարար հասարակաց կէտեր որ մեզ ի մի բերած են այսօր: Բայց ինքնութեան պրպտումը կը շարունակուի ու կը զարգանայ, քանի մշակոյթի ու հոգիի նիւթերը չեն սպառիր գիտական ու մտաւորական աշխատութեամբ:

Ամէն հայու յոյսը պիտի ըլլայ այն, որ հայը հայ պահող նուագագոյն հասարակաց կէտերը չնօսրանան, եւ հայը հայ դարձնող հաստատութիւնները, միջոցները, եւ զգացումները չկորսնցնեն իրենց մարմինը եւ մանաւանդ հոգին:

Ամփոփելով, կարելի է պնդել թէ ինքնութեան սկզբունքային, հիմքերու եւ բաղադրիչներու, Սփիւռքի հաստատութիւններու դերի, Սփիւռքի հետապնդած ընդհանուր նպատակներու, առօրեայ կեանքի ու ասպարէզի, ինչպէս եւ առնչեալ այլեւայլ մասնայատուկ խնդիրներու եւ այս բոլոր հարցերու եւ հարցադրումներու վերլուծողական սերտումը՝ անցեալի, ներկայի ու գալիքի ժամանակային տարածութեան մէջ էական է յօգուտ հայ ինքնութեան կերտման:

**THE BASIC FACTORS OF IDENTITY CONSTRUCTION
IN THE CULTURAL AND POLITICAL CONTEXT
OF THE DIASPORA**

PAUL HAIDOSTIAN

The paper is a broad theoretical overview of identity matters.

The author notes that in examining identity issues more emphasis should be put on analysis than on pre-established definitions. Thus, the author raises a number of questions like: How does an Armenian introduce himself to a non-Armenian? How does he assess the perception of the foreigner of this introduction? And how strongly does the Armenian feel towards his identity.

The author highlights a number of identity constituent factors that include the land and the country and their content; language and culture; education and transfer of knowledge from one generation to another; religion and the transfer of spiritual nutrients through religion; values, morals and the philosophy of life; individual and collective experience; collective belonging and the vision of statehood; as well as truth and its definition, and the environment.

The author stresses the role Diaspora institutions need to play in identity construction and underlines the role played by the family, educational centers, the church, cultural organizations and projects, social and medical centers, political parties, media and communication systems, and Armenian residential areas.

The author adds a new dimension to the above-mentioned by raising the issue of what Diaspora communities aim at, what vision they struggle for. Finally, the author brings forth a set of critical concerns including the transfer of historical knowledge to the new generation, the destiny of the Armenian language, and the status of the Armenian family. He concludes, however, that each Armenian community of the Diaspora is a unique case due to its socio-political environment.